

Економіка виробництва

Ліневич А.С

24 січня 2017 р.

Зміст

1	Лекція 1. Підприємство як суб'єкт підприємницької діяльності	4
1.1	Напрями діяльності підприємства	4
1.2	Самостійність підприємства	5
1.3	Загальні принципи господарювання в Україні	5
1.4	Статутний фонд підприємства	6
1.5	Правові форми організації коропративних підприємств	6
1.5.1	Акціонерні товариства та їх види	6
1.5.2	Товариство з обмеженою відповідальністю	7
1.5.3	Повне товариство	7
1.5.4	Командитне товариство	7
1.6	Об'єднання підприємств та їх види	7
1.6.1	Договірні об'єднання	7
1.6.1.1	Асоціація	7
1.6.1.2	Корпорація	8
1.6.2	Статутні об'єднання	8
1.6.2.1	Консорціум	8
1.6.2.2	Концерн	8
1.6.3	Інституційні об'єднання	8
1.6.4	Інші форми об'єднань	8
1.7	Домашнє завдання	9
2	Лекція 2. Основні фонди підприємства	10
2.1	Класифікація фондів за участю у виробничому процесі	10
2.1.1	Основні виробничі	10
2.1.2	Основні невиробничі	10
2.2	Види вартості ОФ	11
2.3	Види зносу ОФ	11
2.3.1	Фізичний знос	11
2.3.2	Моральний знос	11
2.3.3	Амортизація	12
2.3.3.1	Методи нарахування амортизації	12

2.3.3.1.1	Прямолінійний метод	12
2.3.3.1.2	Метод зменшення залишкової вартості	12
2.3.3.1.3	Метод прискореного зменшення залишкової вартості	12
2.3.3.1.4	Кумулятивний метод	13
2.4	Загальні показники ефективності використання основних фондів	13
2.4.1	Фондовіддача	13
2.4.2	Фондоємність	13
2.4.3	Фондоозброєність	13
3	Лекція 3. Оборотні кошти підприємства	15
3.1	Оборотні кошти	15
3.1.1	Класифікація оборотних коштів	15
3.2	Оборотні фонди	16
3.3	Фонди обігу	16
3.4	Показники використання оборотних коштів	16
3.4.1	Коефіцієнт оборотності	16
3.4.2	Тривалість одного обороту	17
3.5	Нормування оборотних коштів	17
3.5.1	Методи нормування	17
4	Лекція 4. Персонал підприємства	18
4.1	Показники оцінки трудового потенціалу підприємства	18
4.2	Основні способи визначення чисельності основних робітників	19
4.2.1	За трудомісткістю виробничої програми	19
4.2.2	За нормами виробітку	19
4.2.3	За нормами обслуговування	20
4.3	Продуктивність праці	20
4.3.1	Фактори зростання продуктивності праці	20
5	Лекція 5. Організація оплати праці на підприємстві	22
5.1	Функції заробітної плати	22
5.2	Види заробітної плати	22
5.3	Тарифна оплата праці	23

5.3.1	Системи відрядної форми оплати	24
5.3.2	Системи погодинної оплати праці	24
6	Лекція 6. Витрати і ціни на продукцію	26
6.1	Супутні витрати	26
6.1.1	Виробничі витрати	26
6.1.1.1	Загальновиробничі витрати	27
6.1.2	Адміністративні витрати	27
6.1.3	Витрати на збут	27
6.1.4	Інші операційні витрати	27
6.2	Собівартість	27
6.2.1	Види собівартості	28
6.2.2	Методи встановлення собівартості	28
6.2.2.1	Директ-костинг	28
6.2.2.2	Позамовний метод	28
6.2.2.3	Нормативний метод	28
6.2.2.4	Попередільний метод	28
6.3	Ціни на продукцію, методи ціноутворення	29
6.3.1	Види цін	29
6.3.2	Методи ціноутворення	29
7	Лекція 7. Фінансові результати та ефективність діяльності підприємства	31
7.1	Методика визначення точки беззбитковості (Break-Even Point) . . .	31
7.2	Рентабельність	32
7.3	Ефективність	32

Лекція 1. Підприємство як суб'єкт підприємницької діяльності

1. Економіка підприємства. Поняття, цілі та напрями.
2. Правові основи функціонування підприємства.
3. Класифікація підприємств.
4. Добровільні та інституціональні об'єднання підприємств.

Економіка підприємства — розглядається як наука про забезпечення активності виробництва, шляхи і методи досягнення підприємством найбільших результатів за найменших витрат.

Метою вивчення курсу є формування сучасного економічного мислення в системі соціально-економічних процесів, які відбуваються на підприємстві за ринкових умов господарювання.

Підприємство — це самостійна господарська організація створена і зареєстрована у встановленому законному порядку для здійснення господарської діяльності з метою:

- задоволення потреб споживача;
- отримання прибутку;
- задоволення соціальних потреб суспільства (напр. створення робочих місць).

1.1 Напрями діяльності підприємства

Основні напрями діяльності підприємства:

- виробничий;
- комерційний;
- інвестиційний;
- фінансовий;
- інноваційний;

Відповідно до законодавства існують такі напрями діяльності підприємства:

1. звичайна діяльність;
2. надзвичайна або форс-мажорна діяльність;

Звичайна діяльність поділяється на такі види:

1. операційна діяльність (основна діяльність);
2. інша операційна діяльність (напр. оренда активів).

1.2 Самостійність підприємства

Підприємство має *економічну* та *юридичну* самостійність.

Економічна самостійність — це самостійне вирішення підприємством основних питань економічної діяльності:

- Що виробляти?
- Як виробляти?
- Для кого виробляти?
- За якою ціною продавати?

1.3 Загальні принципи господарювання в Україні

1. Забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання.
2. Свобода підприємницької діяльності.
3. Обмеження державного регулювання економічних процесів.

Ринкові відносини забезпечують рівний розвиток усіх форм власності.

Чим менше держава втручається в економічну діяльність тим краще. Держава створює умови для економічної діяльності.

Відносини в сфері господарювання регулюються наступними документами:

1. Конституція України (28 червня 1996 року).
2. Господарський кодекс України.
3. Інші законодавчі акти.

Господарський кодекс України (2003). Встановлює правові основи господарської діяльності які базуються на різноманітності суб'єктів підприємницької діяльності різних форм та власностей, має на меті забезпечення зростання ділової активності, розвиток підприємництва, тощо.

Кодекс законів про працю України регламентує основні взаємини у сфері ви-

користання найманої праці в Україні (1971)¹

Статут — це установчий документ основі якого діє підприємство. Статут встановлюється засновником і власником майна організації як обсяг правил, що регулюють її правовий стан, відносини пов'язані з внутрішнім управлінням, стосунки з іншими організаціями чи громадянами.

Колективний договір — це угода між трудовим членством в особі профспілки та адміністрацією або власником підприємства, яка щорічно переглядається і регулює економічні і трудові відносини на підприємстві.

1.4 Статутний фонд підприємства

Статутний фонд — це сума вкладів засновників та учасників господарського товариства. Може вноситись як грошовими коштами так і майном.

В залежності від способу утворення статутного фонду в Україні діють:

- унітарні одноосібні підприємства;
- коропративні підприємства.

1.5 Правові форми організації коропративних підприємств

Більшу частину корпоративних підприємств складають господарські товариства таких організаційно-правових форм:

- товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ);
- акціонерне товариство;
- товариство з додатковою відповідальністю.

1.5.1 Акціонерні товариства та їх види

Акціонерне товариство — це господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на рівну кількість акцій однакової номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери в межах вартості належних їм акцій.

Публічне акціонерне товариство (ПАТ) — може здійснювати публічне і приватне розміщення акцій.

¹Посилання на “Кодекс законів про працю України” — <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. Закон про створення кодексу був виданий у 1971 році, а перша редакція кодексу (зміни щодо надання допомоги під час вагітності та декретної відпустки) з'явилась у 1973 році.

Приватне акціонерне товариство (ПрАТ) — може здійснювати лише приватне розміщення акцій, та не може мати понад 100 осіб.

1.5.2 Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариство з обмеженою відповідальністю — господарське товариство що має статутний фонд поділений на певні частки і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном, а учасники товариства лише у межах своїх вкладів

1.5.3 Повне товариство

Повне товариство — це господарське товариство всі учасники якого відповідно до укладеного ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

1.5.4 Командитне товариство

Командитне товариство — це господарське товариство *один або декілька учасників* якого відповідно до укладеного ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, а *інші учасники* присутні в діяльності товариства несуть відповідальність лише за своїми вкладами.

1.6 Об'єднання підприємств та їх види

Об'єднання підприємств — це господарська організація утворена з двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних завдань.

1.6.1 Договірні об'єднання

1.6.1.1 Асоціація

Асоціація — договірне об'єднання створене з метою постійної координації господарської діяльності шляхом централізації однієї або декількох управлінських або виробничих функцій для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціацій. Асоціація не має право втручатись у господарську діяльність підприємств.

1.6.1.2 Корпорація

Корпорація — договірне об'єднання в якому його учасникам делегують окремі повноваження централізованого регулювання певного виду діяльності органами корпорації.

1.6.2 Статутні об'єднання

1.6.2.1 Консорціум

Консорціум — тимчасове статутне об'єднання для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети, реалізації цільових програм та інфраструктурних проектів.

1.6.2.2 Концерн

Концерн — статутне об'єднання підприємств на основі їх фінансової зацікавленості від одного або групи учасників з централізацією функцій господарської діяльності.

1.6.3 Інституційні об'єднання

Промислово-фінансові групи (ПФГ) — це об'єднання підприємств яке за рішенням кабміну на певний строк з метою реалізації державних програм, розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурною побудовою економіки України. В складі ПФГ визначається головне підприємство яке діє від його імені (часто це банк).

Холдинг — це підприємство яке володіє контрольним пакетом акцій інших підприємств. Дослівно сукупність материнської компанії та контрольованих утримуваних (від *англ. hold* — тримати, утримувати) нею дочірніх компаній.²

1.6.4 Інші форми об'єднань

Картель — це договірне об'єднання підприємств переважно однієї галузі для регулювання збуту виготовленої продукції.

Синдикат — це різновид картельної угоди згідно з якою створюється спільний канал збуту товарів за однаковими цінами.

²Уточнення з Wikipedia. “Холдинг — Вікіпедія” — <https://uk.wikipedia.org/wiki/Холдинг>

Трест — монополістичне об'єднання підприємств.

1.7 Домашнє завдання

Концесія — договір про передачу природних багатств підприємств, інших господарських об'єктів, що належать державі чи місцевим органам влади в тимчасову експлуатацію іншим державам, *іноземним* фірмам, тощо.³

Концесіонер — суб'єкт підприємницької діяльності, який на підставі договору отримав концесію.

Франчайзинг (фр. *franchise* – пільга, привілей) — це форма співпраці між юридично та фінансово незалежними сторонами (компаніями та/або фізичними особами), в рамках якої одна сторона (франчайзер), що володіє успішним бізнесом, відомою торговою маркою, ноу-хау, комерційними таємницями, репутацією та іншими нематеріальними активами, дозволяє іншій стороні (франчайзі) користуватися цією системою на певних умовах.⁴

³“Концесія — Вікіпедія” — <https://uk.wikipedia.org/wiki/Концесія>

⁴“Франчайзинг — Вікіпедія” — <https://uk.wikipedia.org/wiki/Франчайзинг>

Лекція 2. Основні фонди підприємства

1. Поняття, класифікація та оцінка основних фондів.
2. Знос основних фондів та його види. Амортизація основних засобів.
3. Показники ефективності використання основних фондів.

Фактори виробництва:

- робоча сила;
- засоби виробництва;
 - засоби праці;
 - предмети праці.

Основні фонди — це засоби праці які беруть участь у виробничому процесі більше 1-го року зберігаючи при цьому загальну первинну форму, а їх вартість переноситься на вартість виготовленої продукції поступово шляхом амортизаційних вирахувань.

2.1 Класифікація фондів за участю у виробничому процесі

2.1.1 Основні виробничі

Основні виробничі фонди — беруть безпосередню участь у виробничому процесі. Поділяються на:

- активні (машини та обладнання);
- пасивні (будівлі, споруди).

2.1.2 Основні невиробничі

Основні невиробничі фонди — фонди які знаходяться на балансі підприємства і призначення для обслуговування працівників.

Обмін та оцінка основних фондів здійснюється в натуральній і вартісній формі.

2.2 Види вартості ОФ¹

- **Первісна вартість** — фактична сума коштів витрачених на придбання та введення в дію ОФ (ціна, встановлення, налаштування, транспортні витрати, тощо).
- **Справедлива вартість** — це ринкова вартість основних фондів визначен експертами.
- **Балансова вартість** — вартість ОФ на початок розрахункового року за якого вони обліковуються на балансі підприємства. Містить витрати з покращенням ОФ.
- **Ліквідаційна вартість** — це сума коштів яку підприємство очікує отримати від продажу об'єкта після закінчення терміну його експлуатації.
- **Амортизована вартість** — це вартість спрацювання основних фондів.
- **Залишкова вартість** — це вартість ОФ яка ще не перенесена на вартість виготовленої продукції.
- **Відновлена вартість** — це вартість відтворення в сучасних умовах точної копії основних фондів.

2.3 Види зносу ОФ

2.3.1 Фізичний знос

Фізичний знос (фізичне зношування основних фондів) — поступова втрата основними фондами своєї споживчої вартості у процесі їх виробничого використання і під впливом несприятливих умов та сил природи, що пов'язаний зі зниженням його вартості в результаті втрати своїх фізичних властивостей (міцність, зовнішній вигляд і т. п.) шляхом природного фізичного старіння в процесі використання даного об'єкта майна.

2.3.2 Моральний знос

Моральний знос (моральне зношування основних фондів) — зниження вартості основних фондів внаслідок зростання продуктивності праці та технічного прогресу в галузях, де їх виробляють, пов'язане з втратою доцільності використання застарілих основних виробничих фондів через появу досконаліших предметів і засобів праці (з поліпшеними технічними і технологічними параметрами).

¹ тут і далі ОФ — Основні Фонди.

2.3.3 Амортизація

Амортизація (вартісний знос) — поступове перенесення вартості засобів праці в міру їх фізичного і морального зношування на продукцію, яку виготовляють з їх допомогою, та на надані послуги.

Згідно статті 138 Податкового Кодексу України² в Україні всі основні фонди поділяються на групи для яких зазначаються мінімально допустимі терміни корисного використання і рекомендований метод нарахування амортизації.

2.3.3.1 Методи нарахування амортизації

2.3.3.1.1 Прямолінійний метод

Річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів.

2.3.3.1.2 Метод зменшення залишкової вартості

Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

2.3.3.1.3 Метод прискореного зменшення залишкової вартості

Річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта і подвоюється. Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби).

²Податковий кодекс України | від 02.12.2010 № 2755-VI (Сторінка 19 з 54) — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page19>

2.3.3.1.4 Кумулятивний метод

Річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання; - виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта.

2.4 Загальні показники ефективності використання основних фондів

2.4.1 Фондовіддача

Фондовіддача — відображає ефективність використання засобів праці:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{Q}{S}$$

Де: Q — обсяг випущеної продукції.

S — середньорічна вартість основних фондів.

Показує скільки гривень реалізованої продукції припадає на 1 гривню основних фондів.

2.4.2 Фондоємність

$$\Phi_{\text{ем}} = \frac{1}{\Phi_{\text{в}}} = \frac{3}{Q}$$

Показує скільки у вартісному відношенні основних фондів міститься випущеної продукції.

2.4.3 Фондоозброєність

$$\Phi_{\text{озб}} = \frac{S}{\text{Ч}}$$

Де: S — середньорічна вартість основних фондів.

$Ч$ — кількість працівників.

Фондоозброєність показує, яка частина вартості основних виробничих фондів припадає на одного працівника основної діяльності або одного робітника.

Лекція 3. Оборотні кошти підприємства

1. Поняття оборотних коштів.
2. Показники використання оборотних коштів.
3. Формування оборотних коштів.

3.1 Оборотні кошти

Оборотні кошти — це сукупність коштів підприємства, що авансуються на створення оборотних фондів та фондів обігу і забезпечення їх неперервного обігу.

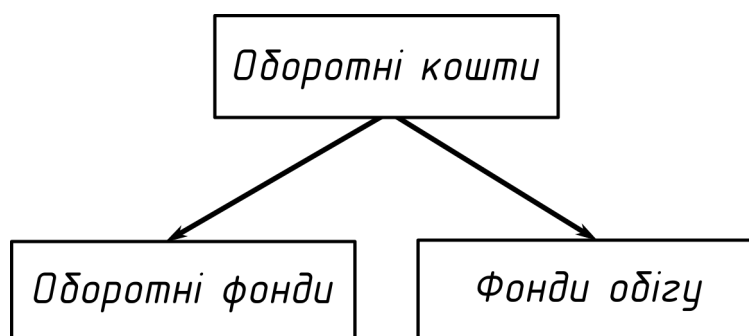

Рис. 3.1: Структура оборотних коштів

У своєму кругообігу оборотні кошти проходять послідовно три стадії:

- грошову – підготовча, де гроші перетворюються у виробничі запаси;
- виробничу – безпосередній процес виробництва де результатом є випуск готової продукції;
- товарну – авансова оборотні кошти виступають у вигляді готової продукції.

3.1.1 Класифікація оборотних коштів

1. За джерелами формування:
 - власні і прирівняні до них;
 - позичені (кредити в банків);
 - залучені (наприклад додатковий випуск акцій).
2. За способами планування і нормування:
 - нормовані;
 - не нормовані.
3. За рівнем ліквідності:
 - високоліквідні (гроші);

- швидколіквідні (дебіторська заборгованість);
- повільно ліквідні (виробничі запаси).

3.2 Оборотні фонди

Оборотний фонд — частина виробничих доходів яка повністю споживається в кожному виробничому циклі виготовленої продукції та повністю переносить свою вартість на вартість виготовленої продукції.

Оборотні фонди у своїй речовій формі утворюють *предмети праці*.

Склад оборотних фондів:

- виробничі запаси: сировина, основні та допоміжні матеріали, куповані напівфабрикати та комплектуючі вироби, паливо, тара і тарні матеріали, запасні частини для ремонту, інші матеріали;
- незавершене виробництво — сировина що підлягає подальшій обробці ;
- витрати майбутніх періодів — витрати підприємством на придбання необхідних для виробництва активів які поки що не надійшли на підприємств.

3.3 Фонди обігу

Фонди обігу пов'язані з обслуговуванням процесів обігу товарів. Вони не беруть участі у створенні вартості, а є її носіями. До них належать: готова продукція на складі підприємства, готова продукція, яка відвантажена і перебуває в дорозі, грошові кошти на розрахунковому та інших рахунках, грошові кошти у незакінчених рахунках, готівка в касі.

3.4 Показники використання оборотних коштів

3.4.1 Коефіцієнт оборотності

Показує кількість обертів які здійснюються коштами з плановий період.

$$K_{об} = \frac{РП}{\bar{O}_к}$$

Де: РП — реалізована продукція;

$\bar{O}_к$ — середній за період залишок оборотних коштів;

3.4.2 Тривалість одного обороту

Це тривалість повного кругообігу з моменту придбання оборотних коштів до виходу та реалізації готової продукції.

$$T_{об} = \frac{360 \text{ днів}}{K_{об}}$$

3.5 Нормування оборотних коштів

Нормування оборотних коштів — це визначення у потребі нормативних коштів.

3.5.1 Методи нормування

1. Метод прямого розрахунку (ґрунтується на розрахунку нормативів за кожним нормованим елементом оборотних коштів).
2. Аналітичний метод (застосовується коли не передбачається істотних змін в умовах роботи).
3. Коефіцієнтний (норматив визначений на базі попереднього нормативу шляхом внесення змін).

Лекція 4. Персонал підприємства

1. Кваліфікація і структура персоналу.
2. Визначення чисельності працівників.
3. Продуктивність праці.

Персонал підприємства — це працівники які отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід практичної діяльності.

Групи персоналу:

- Промислово-виробничий персонал.
- Персонал не промислових організацій який перебуває на балансі даного підприємства.

ПВП — це працівники які зайняті у виробництві продукції або його безпосередньому обслуговуванні.

Категорії персоналу

- Керівники
- Спеціалісти (наприклад: інженери, економісти, бухгалтери, юристи консультанти)
- Службовці — це працівники які здійснюють підготовку та оформлення документації, облік та контроль.
- Робітники — працівники що безпосередньо зайняті в процесі створення матеріальних цінностей, а також займаються ремонтом обладнання та транспортування продукту.

Професія — це вид трудової діяльності здійснення якої потребує відповідного обсягу спеціальних знань та практичних навичок.

Спеціальність — різновид трудової діяльності у межах професії.

Кваліфікація — це рівень знань та трудових навичок для виконання робіт певної складності за відповідною професійною спеціальністю.

4.1 Показники оцінки трудового потенціалу підприємства

- явочна чисельність;

- облікова чисельність (включає всіх постійних, тимчасові, сезонних працівників, незалежно від того перебувають вони у відрядженнях, відпустках, тощо);
- середня облікова чисельність;
- плинність персоналу;
- стабільність персоналу (розраховується як відношення загальної суми років на підприємстві всього персоналу до середньої облікової чисельності);
- відповідність кваліфікації робітників ступеням складності виконуваних ними робіт.;
- співвідношення чисельності окремих категорій працівників.

Мета планування чисельності працівників — це формування високопрофесійного оптимального за чисельністю складу персоналу для ефективної господарської діяльності і стабільного соціально-економічного розвитку трудового колективу

4.2 Основні способи визначення чисельності основних робітників

4.2.1 За трудомісткістю виробничої програми

$$\varphi_{\text{пл}} = \frac{O_{\text{норм.} \cdot \text{год.}}^{\text{пл}}}{\Phi_{\text{р.г}}^{\text{пл}} \cdot K_{\text{вл}}^{\text{пл}}}$$

Де: $O_{\text{норм./год.}}^{\text{пл}}$ — плановий обсяг робіт (норм/годин).

$\Phi_{\text{р.г}}^{\text{пл}}$ — плановий реальний фонд робочого часу одного середньо облікового робітника, годин.

$K_{\text{вл}}^{\text{пл}}$ — плановий коефіцієнт виконання норм.

4.2.2 За нормами виробітку

$$\varphi_{\text{пл}} = \frac{O_{\text{нат}}^{\text{пл}}}{\text{НВ}_{\text{пл}} - \Phi_{\text{р.г}}^{\text{пл}} \cdot K_{\text{вл}}^{\text{пл}}}$$

Де: $O_{\text{нат}}^{\text{пл}}$ — плановий обсяг робіт у натуральних одиницях виміру.

$\text{НВ}_{\text{пл}}$ — планова норма виробітку в натуральних одиницях за одну годину.

$\Phi_{\text{р.г}}^{\text{пл}}$ — плановий реальний фонд робочого часу одного середньо облікового робітника, годин.

$K_{\text{вл}}^{\text{пл}}$ — плановий коефіцієнт виконання норм.

4.2.3 За нормами обслуговування

$$\varphi^{\text{пл}} = \frac{KO \cdot 3 \cdot K_{\text{я.о}}}{\text{НО}}$$

Де: КО — загальна кількість обладнання яку необхідно обслуговувати робітникам.

3 — кількість змін роботи обладнання.

$K_{\text{я.о}}$ — коефіцієнт переводу явочної кількості в облікову.

НО — норма обслуговування.

4.3 Продуктивність праці

Продуктивність праці — це показник ефективності та результативності праці, що результується співвідношенням обсягу продукції (робіт, послуг) та кількості праці витраченої на виробництво цього обсягу.

Виробіток — це прямий показник рівня продуктивності праці, визначається як кількість продукції одним працівником за одиницю робочого часу.

$$B = \frac{O}{T}$$

Де: O — обсяг продукції в натуральних одиницях.

T — витрати праці.

Трудомісткість праці — обернений показник рівня продуктивності праці, характеризується кількістю робочого часу витраченого на одиницю продукції.

$$T_p = \frac{T}{o}$$

4.3.1 Фактори зростання продуктивності праці

- Соціально-економічні фактори — визначають якість використовуваної робочої сили.
- Матеріально-технічні фактори — характеризують якість виробництва.

- Організаційно-економічні фактори — відображають якість поєднання робочої сили із засобами виробництва.

Лекція 5. Організація оплати праці на підприємстві

1. Сутність організації оплати праці.
2. Тарифна система оплати праці. Форми і системи оплати праці.

Оплата праці — це економічна категорія, що відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості. Грошовий вираз вартості і ціни робочої сили який виступає у формі будь-якого заробітку виплаченого працівникові за виконану роботу власником підприємства.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» **заробітна плата** — це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

5.1 Функції заробітної плати

- **відтворювальна** — як джерело відтворення робочої сили і засобу залучення людей до праці;
- **стимулююча** — встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості і результатів праці;
- **регулююча** — як засіб розподіл і перерозподілу кадрів по регіонах країни, галузях економіки з урахуванням ринкової кон'юнктури;
- **соціальна** — забезпечення соціальної справедливості, однакової винагороди за однакову працю.

5.2 Види заробітної плати

Номінальна заробітна плата (грошова) — це сума коштів, яку одержують працівники за виконання обсягу робіт відповідно до кількості якості затраченої ними праці, результатів праці.

Реальна заробітна плата — сукупність матеріальних благ чи послуг які працівник може придбати на заробітну плату при даному рівні цін. Вона характеризує фактичну купівельну спроможність номінальної ЗП.

Організація оплати праці на підприємстві визначається такими взаємопов'язаними елементами:⁴

- нормування праці;
- тарифна система;
- форми і системи оплати праці.

Нормування праці дозволяє встановити вигідно обґрунтовані норми і терміни її витрат який застосовується для вивчення результатів праці.

Заробітна плата складається з *основної* та *додаткової* оплати праці.

Основна заробітна плата складається з винагороди за виконану роботу в межах встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, нормовані завдання, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів), відрядних розцінок — для робітників і посадових окладів для службовців.¹

Додаткова заробітна плата — це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. До фонду додаткової заробітної плати входять доплати, надбавки, гарантійні й компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

5.3 Тарифна оплата праці

Основним організаційно-правовим інструментом обґрунтування диференціації заробітної плати працівників різних суб'єктів господарювання є тарифно-посадова система, основні елементи якої:

1. **Тарифно-кваліфікаційні довідник** — збірник нормативних актів, що містить кваліфікаційні характеристики робіт і професій, згруповані за виробництвами та видами робіт. Довідник призначається для тарифікації робіт, надання кваліфікаційних розрядів робітникам, а також для формування навчальних програм підготовки їх підвищення кваліфікації робітників.
2. **Тарифна сітка** — норма оплати праці за одиницю відпрацьованого часу. Тарифна ставка 1-о розряду є найменшою, а оплата праці для інших розрядів визначається множенням тарифної ставки 1 розряду на відповідний коефіцієнт тарифного розряду.

¹Визачення основної та додаткової заробітної плати відрізняються від тих, що були дані на лекції. Джерело: “Заробітна плата: характеристика, структура та функції оплати праці” — Освіта.UA — <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9975/>

Підприємства самостійно встановлюють форми системи та розміри оплати праці у колективному договорі. Єдина тарифна сітка (ЄТС)² може служити орієнтиром ц процесі організації праці.

Існують дві основні форми оплати праці:

- **відрядна форма оплати праці** — відповідно до кількості виробленої продукції.
- **погодинна** — відповідно до кількості відпрацьованого часу.

Кожна з форм відповідно має свої системи.

5.3.1 Системи відрядної форми оплати

- **Пряма відрядна** — заробітна плата прямо залежить від результатів роботи кожного робітника, визначається за індивідуальними відрядними розцінками.

$$P_v = \frac{C_t}{H_{\text{вир.}}}$$

- **Непряма відрядна** — застосовують для матеріальної винагороди допоміжних працівників, зайнятих обслуговуванням основних робітників-відрядників. При цьому їх заробіток залежить від результатів роботи робітників-відрядників, яких вони обслуговують.
- **Відрядно-преміальна** — крім заробітку за прямою відрядною системою, нараховується премія за виконання (чи перевиконання) певних кількісних і якісних показників.
- **Відрядно-прогесивна** — виробіток працівників згідно з індивідуальним завданням оплачується за встановленими твердими розцінками, а понаднормовий виробіток — за підвищеними розцінками.
- **Акордна** — відрядна розцінка встановлюється на комплекс робіт загалом, а не на окрему виробничу діяльність.

5.3.2 Системи погодинної оплати праці

- **Проста погодинна** — розраховується як добуток годинної тарифної ставки робочого даного розряду на відпрацьований час у даному періоді.³

²Постанова КМУ «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» — <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-п/ed20120405>

³Розширені визначення систем погодинної оплати праці взяті з джерела: “Форми і системи оплати праці на підприємстві” — <http://posibnyky.vntu.edu.ua/ekonomika/92.htm>

- **Погодинно-преміювальна** — це така оплата праці, коли робітник одержує не тільки заробіток за кількість відпрацьованого часу, але і визначений відсоток премії до цього заробітку.

Лекція 6. Витрати і ціни на продукцію

1. Загальна характеристика витрат на виробництво продукції.
2. Собівартість окремих виробів.
3. Ціни на продукцію, методи ціноутворення.

Витрати – це фактичні видатки факторів виробництва для виготовлення певної кількості продукції за цінами їх споживання. Витрати мають *натуральну і грошову* форми.

Елемент витрат — це сукупність економічно-однорідних витрат.

Об'єкт витрат — це продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

6.1 Супутні витрати

Супутні витрати на виробництво продукції — витрати що пов'язані з операційною діяльністю. Вони бувають:

- виробничі;
- адміністративні;
- витрати на збут;
- інші операційні витрати.

6.1.1 Виробничі витрати

Виробничі витрати — прямі матеріальні витрати на оплату праці, інші прямі витрати і загальновиробничі витрати.

Прямі матеріальні витрати — вартість сировини та основних матеріалів купівельних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкту витрат.

Прямі витрати на оплату праці — це заробітна плата та інші виплати робітникам, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного виду витрат.

Інші прямі витрати — амортизація, втрати від браку, відрахування на соціальні заходи, плата за оренду, тощо.

6.1.1.1 Загальновиробничі витрати

- оплата праці апарату управління цехами;
- амортизаційні відрахування для основних засобів загально виробничого призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт страхування основних засобів загальновиробничого призначення;
- витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- витрати на опалення, освітлення, водопостачання та інші витрати на утримання виробничих приміщень;
- витрати на обслуговування виробничого процесу, а також на охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього середовища;

Загальновиробничі витрати поділяються на *постійні* та *змінні*. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу на базі потужності звітного періоду.

6.1.2 Адміністративні витрати

Адміністративні витрати — це загальногосподарські витрати. Спрямовані на обслуговування та управління підприємством. Наприклад витрати на утримання основних засобів та інших необоротних активів загальногосподарського апарату, витрати на зв'язок.

6.1.3 Витрати на збут

Витрати на збут — це витрати пов'язані з реалізацією продукції. Наприклад: оплата праці працівникам, що забезпечують збут. Сюди також входять витрати на транспортування і страхування готової продукції та рекламу і маркетинг.

6.1.4 Інші операційні витрати

Інші операційні витрати — це витрати на дослідження, розробки, втрати від знецінення запасів, штрафи, неустойки.

6.2 Собівартість

Собівартість продукції являє собою грошовий вираз витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Процес встановлення собівартості одиниці продукції називається калькулюванням.

6.2.1 Види собівартості

- **Виробнича собівартість** — собівартість виражена в грошовій формі поточних витрат підприємства на її виробництво.
- **Собівартість реалізованої продукції** — обчислюється коригуванням виробничої собівартості на розмір загальновиробничих витрат.
- **Повна собівартість** застосовується для внутрішніх потреб підприємства в нього входить вся продукція у вартісному вираженні. Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

6.2.2 Методи встановлення собівартості

6.2.2.1 Директ-костинг

За цим методом виражається виробничі витрати поділяються на *змінні* та *постійні*. При цьому постійні витрати поточного періоду які не впливають на собівартість окремих виробів, а безпосередньо відносяться до господарської діяльності.

6.2.2.2 Позамовний метод

Собівартість встановлюється на індивідуальне замовлення, окремий контракт або партію продукції.

6.2.2.3 Нормативний метод

Основою є норматив витрат матеріалів праці на одиницю виробу, використовується серійному і масовому виробництві.

6.2.2.4 Попередільний метод

Попередільний метод може бути одно передільним та багато передільним. При одно передільному методі всі операції з виготовлення кінцевої продукції підприємства здійснюються в одному цеху (дільниці). При багато передільному методі

виготовлення кінцевого продукту поділено на низку технологічних процесів, результатом яких є отримання напівфабрикату для наступного переділу. При цьому витрати враховуються за кожним переділом (фазою).¹

6.3 Ціни на продукцію, методи ціноутворення

Ціна — грошовий вираз вартості товару. Ціна як економічна категорія поєднує в собі: грошове вираження вартості товару; суму грошових коштів, що сплачується покупцем і одержується продавцем за одиницю товару (готової продукції, робіт, послуг); прийом непрямого вимірювання величини затраченої суспільно необхідної праці; кількісне співвідношення попиту і пропозиції.²

Функції ціни в ринковій економіці:

- обміново-вимірювальна;
- розподільча;
- стимулююча;
- регулююча.

6.3.1 Види цін

- регульовані (централізовано фіксовані);
- ціни які встановлює держава;
- договірні (домовленість між виробником і споживачем щодо конкретної партії товару);
- вільна ціна (ціна яка встановлюється самим підприємством).

6.3.2 Методи ціноутворення

- розрахунок за методом “Середні витрати + прибуток”;
- розрахунок цін на підставі цільового Фінансового прибутку;
- оцінка споживчої вартості;
- пропорційне ціноутворення на методі конкуренції.

Загалом розрізняють дві основні стратегії ціноутворення:

- стратегія проникнення на ринок;

¹Визначення по передільного методу взято з: “Методи обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції - ОБЛІК ВИТРАТ ТА КАЛЬКУЛЯЦІЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ, РОБІТ І ПОСЛУГ - БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УКРАЇНІ: ОСНОВИ ТА ПРАКТИКА - підручник” — <http://subject.com.ua/economic/accounting1/70.html>

²Доповнення взято з: “Держава як суб’єкт впливу на процес ціноутворення” — <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/derzhavne-upravlinnya/4539-derzhava-yak-sub-ekt-vplivu-na-protses-tsinoutvorenniya.html>

- стратегія “зняття вершків” передбачає продаж товарів за високими цінами в початковій стадії, які є набагато вищими від ціни виробництва.

Лекція 7. Фінансові результати та ефективність діяльності підприємства

1. Фінансові результати діяльності підприємства.
2. Економічна сутність та види ефективності.
3. Економічна ефективність капіталовкладень

Дохід (виручка) від реалізації продукції, робіт, послуг являє собою суму коштів отриману підприємством від продажу продукції, робіт та послуг.

Загальна величина доходу підприємства включає:

- дохід від реалізації продукції, робіт, послуг;
- дохід реалізації матеріальних цінностей і майна;
- позареалізаційних операцій.

Прибуток — це частина доходу, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства.

Валовий прибуток — це різниця між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції.

Чистий прибуток — це прибуток що залишається після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету.

Напрями розподілу чистого прибутку:

- виплати дивідендів;
- поповнення статутного/резервного капіталу;
- соціальний розвиток;
- інше.

7.1 Методика визначення точки беззбитковості (Break-Even Point)¹

Точка беззбитковості (Break-Even Point) — обсяг або рівень операцій, при якому сукупний дохід дорівнює сукупним витратам, тобто це точка нульового прибутку або нульових збитків.

¹ Джерело: “Точка беззбитковості — Вікіпедія” — https://uk.wikipedia.org/wiki/Точка_беззбитковості

Точка беззбитковості є одним з показників, застосовуваних для оцінки ефективності інвестиційних проектів. Оскільки точка беззбитковості відповідає обсягу продажів продукції, починаючи з якого її випуск повинен приносити прибуток, розрахований для її досягнення обсяг продажів (випуску) зіставляється із проектною потужністю створюваного підприємства.

Розрахунок точки беззбитковості проводиться за формулою:

$$Q = FC / (P - AVC)$$

Де: Q — точка беззбитковості (обсяг продажів);

FC — сума постійних видатків;

— ціна за одиницю продукції;

AVC — змінні видатки на одиницю продукції.

7.2 Рентабельність

Рентабельність — це відносний показник ефективності роботи підприємства у загальній формі він обчислюється як відношення прибутку до витрат.

Показники рентабельності:

- рентабельність продукції:

$$P = \frac{\Pi_{\text{реал.}}}{C_{\text{реал.}}}$$

- рентабельність виробництва:

$$P = \frac{\text{Прибуток} \cdot 100}{\text{Сер.річн. варт. осн. фондів} + \text{Сер.річн. залишки оборотних коштів}}$$

- рентабельність капіталу:

$$P = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВК}}$$

7.3 Ефективність

Ефективність — це величина яка характеризує результати виробництва або впровадження інновацій, та результативність будь-яких витрат. Іншими словами це співставлення результатів з витратами.

Види ефективності: ²

1. За наслідками:

- економічний ефект (відображає різні вартісні показники, що характеризують проміжні і кінцеві результати виробництва).
- соціальний ефект (зводиться до скорочення робочого тижня, збільшення нових робочих місць тощо).

2. За місцем одержання ефекту:

- локальний (госпрозрахунковий) ефект (означає конкретний результат виробничо-господарської чи іншої діяльності підприємства, внаслідок якої воно отримує зиск).
- народногосподарський ефект (спільний ефект у сферах виробництва і споживання відповідних виробів (послуг)).

3. За ступенем збільшення ефекту:

- первісний ефект (внаслідок здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства, впровадження на ньому прибуткових певних технічних, організаційних чи економічних заходів).
- мультиплікаційний ефект (повторення і примноження початкового ефекту) Має такі різновиди: дифузійний, стартового вибуху, супроводжувальних можливостей, акселерації, резонансний.

4. За метою визначення:

- абсолютний ефект (характеризує загальну або питому його величину, яку має підприємство від своєї діяльності за певний проміжок часу).
- порівняльний ефект (відображає наслідки порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них).

²Джерело: “Види ефективності виробництва. Економічна криза підприємства. Реферат – Освіта.UA” — http://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/20049/